

Családi fotók néprajzi kutatása Maros megyében

Napjaink digitális világában a hagyományos, tárgyi valójában létező, azaz kézzel tapintható, papírra előhívott fényképet az eltűnés valós veszélye fenyegeti. S bár már ez a tény önmagában elég lenne ahhoz, hogy a hagyományos értelemben vett fényképről mint veszélyeztetett kulturális örökségről értekezünk, jelen írás a fényképről és fényképezésről más összefüggésben – egy kutatás első szakaszának lezárulása jogán, azt bemutatva – kíván szólni.

Vilem Flusser *A fotográfia filozófiája* című könyvében arról ír, hogy „az emberi kultúrában az őskézetek óta két gyökeres fordulópont észlelhető. Az elsőt, a Kr. előtti második évezred közepe táján, a »lineáris írás feltalálása« címszóval jellemezhetjük, a másodikat, amelynek tanúi vagyunk, a »technikai kép feltalálása« címszóval. [...] Ez a hipotézis azt a gyanút tartalmazza, hogy a kultúra – és egyúttal maga a lét – kezdi alapvetően megváltoztatni struktúráját.” A (fény)képek minden eddigénél nagyobb hatalommal rendelkeznek: mindenhol jelen vannak, és az objektivitás illúziójának köszönhetően varázsuk töretlen. Mindez természetesen annak is következménye, hogy napjainkban minden arra hajt, hogy magát megörökítse, hogy emlékezetben maradjon. Minden esemény fényképre vagy képernyőre kívánczik, hogy magát megőrizze, eseté – értelmezés tárgyává – válhasson.

Jórészt e felismerés következtében, valamint személyes érdeklődéstől vezérelve, a Maros Megyei Múzeum néprajzi részlege 2009 februárja és októbere között *Foto ethnographica* néven kiterjedt gyűjtést szervezett, melynek elsődleges célja a családi archívumokban fellelhető amatőr és műtermi fényképek összegyűjtésében és digitalizálásában azonosítható. A kutatásban a részleg több alkalmazottja részt vett, a kutatás alapeszméjét – korábbi gyűjtések tapasztalataira is alapozva – e sorok írója dolgozta ki.

A kutatás első szakasza a következő településekre terjedt ki: Görgényhodák, Gyergyóholló, Marossárpatak, Marosszentanna, Mezőszabad, Petele és Sáromberke, és mintegy 2000 családi fénykép összegyűjtését és digitalizálását eredményezte. A gyűjtés és a fényképek adatolása során a helyi iskolák segítségére támaszkodtunk, a digitalizálásra szánt képek kiválasztását a családokra bíztuk. Az egyetlen megszorítás, amit alkalmaztunk, a fényképek korára vonatkozott: az volt a kérésünk ugyanis, hogy csak 20 évnél korábban – azaz 1989 előtt – készült fényképeket bocsássanak a kutatás rendelkezésére. Azért ragaszkodtunk ahhoz, hogy a XX. század második felében készített fényképek is bekerüljenek a gyűjteménybe (azt is választva, hogy ezáltal számos osztályozásbeli és szelektációs problémába ütközünk), mert minden jel arra utal, hogy az említett időszak a rítusainak és hagyományainak azonosításához, tér- és szimbólumhasználatának bemutatásához, valamint az ezzel párhuzamosan, mintegy a felszín

alatt lappangó személyes életvilág(ok) és vágyak megragadásához olyan kiváló forrásanyagot biztosít, melynek figyelmen kívül hagyása indokolatlan, sőt elfogadhatatlan lenne.

Az említett projekt azonban a családi tulajdonban található, tudatosan őrzött és intenzíven használt, vagy épp ellenkezőleg: elfeledett és elfekvő fényképek összegyűjtésének, digitalizálásának és értelmezésének csak az első szakaszát képezi. 2010-ben nemcsak további településeket vonunk be a kutatásba, hanem a gyűjtés, rendszerezés és leírás során szerzett adatok segítségével arra is kísérletet teszünk, hogy leírjuk a fényképnek a családi élet különböző területein betöltött szerepét. Ennek elemzése során azokra az etnikumonként, tájegységenként, nemeként és generációnként számos ponton eltérő kulturális magatartásra figyelünk, amelyek a fényképek használatát és szerepét meghatározzák. A fénykép készítését és szemlélését (azaz fogyasztását), valamint a fotó mint tárgy használatát körülvevő rítusok és e rítusok összefüggései érdekelnek.

Ebbe az irányba mutat a kutatás záróeseményeként szervezett kiállítás is, amely egyszerre hivatott bemutatni és megmutatni a hagyományos paraszti élet számos mozzanatát és a fényképek szerepét a paraszti életterben: azt, ahogyan a technika fejlődése és elterjedése révén helyet keresett és talált a falusi környezetben, ahogy a különböző ünnepek, rítusok és végül a hétköznapi részévé vált, és mint ilyen kialakította a készítés és a használat szabályait, alkalmait, szabályozta a használók körét, egyszóval ahogyan a parasztság befogadta és családiasította a fényképkészítés technikáját és a terméket magát.

Bár az anyag ilyen szempontú elemzése még csak kezdeti szakaszában van, hanem néhány alapvető következtetés már most is megfogalmazható:

1. Az első észrevétel a feltárt anyag szerkezetére, az összegyűjtött fényképek egészére és az egyes családi gyűjteményekben, albumokban leggyakrabban előforduló témákra vonatkozik. A családi vagy privát fotók legnagyobb része „speciális”, kiemelt alkalmakkor – az élet fordulóin (keresztelő, konfirmálás, bérmálás, sorozás, házasság stb.) vagy egyházi/nemzeti ünnepek alkalmával – készült, szerzőjük az esetek többségében hivatásos fényképész, kisebb részük amatőr felvétel. Ezeknek a fényképeknek a legnagyobb része (mintegy harmad részük) a házasság rítusa alkalmával készült. Nagyságrendileg ezt a gyermekkort megörökítő képek, valamint a kato-

náskodás alatt készült felvételek követik. A kommunizmus időszakában emellett a szocialista ünnepek alkalmával készült képek kiemelkedően nagy száma figyelhető meg. Újabb keletiek az egyes oktatási ciklusok kezdetén és végén, valamint a szabadidőben, a kirándulások alkalmával készült képek.

Az összegyűlt anyag alapján a következő tematikus felosztás látszik körvonalazódni: 1. **az emberélet fordulói** (születés, keresztelő, konfirmáció, első áldozás, bérnyomás, első nap az óvodában/iskolában, ballagás, nagykorúsítás, sorozás, katonaság, házasság, nyugdíjazás, halál), 2. **életszakaszok** (gyermekkor, kamaszkor/iskolai évek, legényélet/katonaévek, családalapítás után/munkásévek, idős kor/nyugdíjas évek), 3. **katonaság és háborúk**, 4. **ünnepnapok** (egyházi ünnepek: karácsony, húsvét, pünköszt stb., faluünnepek és kortársstalálkozók, nemzeti ünnepek, polgári ünnepek, a kommunizmus ünnepei/proletár ünnepek), 5. **munkaalkalmak** (hagyományos mezőgazdasági munkálatok, pásztorkodás, állami/üzemi munka), 6. **műtermi felvételek**, 7. **„falusi műterem”**, 8. **viselet**, 9. **szabadidő**, 10. **a kommunizmus a fényképeken** (súlyom- és pionírmozgalom, kommunista ünnepek, a kommunizmus tárgyi világa stb.).

2. A második megállapítás a fénykép térbeli terjedésére és a terjedés időbeli alakulására meg következményeire vonatkozik. A vizsgált térségben a műtermek a XIX. század második felében jelennek meg és terjednek el a vidék nagyobb városaiban (Marosvásárhely, Szászrégen és Segesvár). Ennek megfelelően a legkorábbi örözött fényképek műtermi felvételek, gyakoriságuk a várostól távolodva egyenes arányban csökken. A XX. század elején jelenik meg a fényképek „második generációja”. Ezek már a falusi környezetben készülnek, de még mindig a fényképkészítés szakértőinek termékei. Valójában a fényképész a falusi környezetben a műtermi körülményeket megpróbálja újraalkotni, ugyanazokat a díszítőelemeket és gesztusokat hívva segítségül. Ezek a fényképek a várostól távolabb eső vidékeken is nagyobb számban fordulnak elő.

Az amatőr fotózás a fényképezéssel kapcsolatos technika forradalmasításának, a viszonylag egyszerűen és gyorsan használható, könnyen szállítható kézi fényképezőgépek elterjedésével jelenik meg és terjed el hihetetlen gyorsasággal. Ezzel együtt a vidéki iskolákban és művelődési házakban is amatőr fotóklubok jönnek létre. Ezt követően a fényképeken megjelenő témák aránya enyhe változá-

sokat szenved el és egyszersmind új témák megjelenéséhez (pl. a természetről készült képek) vezet. Ettől függetlenül a házasság marad az élet legtöbbet fényképezett eseménye.

3. A harmadik megállapítás a fényképek használatára (funkcióira) és a használat kontextusaira utal. Elterjedt a fényképek keltezése, valamint a hátoldalukra készített feljegyzések készítése. Ezek egy része mnemotechnikai eljárás, a fénykép által rögzített esemény és a résztvevő személyek felidézésében nyújt segítséget (a fényképekhez értelmezések és történetek egész sora kapcsolódik, melyek magyarázzák, kiegészítik a képen láthatót), másik részük kommunikációs aktus része. A két világháború idején ugyanis a fényképek jelentős része képeslapként funkcionált: rajta és általa üzentek egymásnak a családtagok. Ugyancsak a használatról árulkodik az, ahogyan és ahol a fényképeket tárolják. A legkorábbi felvételek őrzői az idősebb generáció tagjai közül kerülnek ki, ezek a fényképek csak ritkán kerülnek elő albumokból, legtöbbször a tisztaszoba valamelyik fiókjában egy dobozban vagy nejlonzacskóba csomagolva lapul. Kisebbszük pedig a családi „szentélyben” (az ágy fejeinél, vagy a televízió fellelti falon) kap helyet. Az első album a XX. század harmincas éveiből került elő, és az ezt követő időszakban használata folyamatosnak látszik, tartalma pedig tudatos döntések mentén alakul. Ettől függetlenül a különböző méretű és díszítésű dobozokban tárolt fényképek száma továbbra is magas maradt.

4. A fényképek biográfikus feladatkörrel rendelkeznek. Az eddigi vizsgálatok alapján elmondható, hogy a paraszti

környezetben a fénykép az individualizálódás folyamatának felerősödésével azonos időben jelenik meg, és mint ilyen fontos szerepet játszik az egyéni biográfia, az identitás megalkotásában és felmutatásában. Ezzel is magyarázható az a nagyfokú igény, hogy a fénykép a családi térben látható (de legalább is könnyen elérhető) helyre kerüljön. Az „ilyen vagyok” és az „ilyennek szeretném magam láttatni” kifejezésére szolgál. Éppen ezért a fénykép nem a pillanat megörökítését, hanem annak megszépítését, a megörökített valóság manipulálását szolgálja.

Köztudott, hogy a fotók sorozata, a fotóalbumok egy élet (esetleg egy család) történetét képek segítségével rögzítik, melyek funkciója bizonyos értelemben a szóban vagy írásban született élettörténetekével azonosítható: általuk integrálódik az egyén a helyi közösségbe. Azonban amikor a fényképek biográfikus funkciójáról beszélünk, ennél többre gondolunk: szerintünk bármely fénykép – egy műtermi felvétel, de egy portré is – az élettörténet funkcióival rendelkezik, egy élet minden becsvágyát tartalmazza.

A kutatás a továbbiakban ezeknek az egyéni becsvágyaknak a mentén elindulva kívánja feltárni a fényképeknek a helyi társadalomba betöltött feladatkörét, a használat kontextusait.

Vajda András

